

IDENTIDADE E CULTURA COMO BASES DO DESENVOLVEMENTO LOCAL

Xan BOUZADA
Universidade de Vigo

Faise unha referenciación das experiencias e formulacións do desenvolvemento local, e discútese o papel da educación, a cultura popular e local, os procesos de aculturación/integración na cultura dominante e mais os de resistencia/preservación da identidade dos contidos simbólicos das culturas populares. Acaso as potencialidades da cultura popular poidan constituí-lo fermento do desenvolvemento.

As fontes nas que se pode pescuda-la orixe do actual Desenvolvemento Local, coidamos, son múltiples e moi dificilmente podería ser atopada unha liña única que explicase de xeito determinante o seu pulo.

Dende a vella Economía Social, cooperativismo e proxectos mutuais que beben en fontes tan diversas coma o socialismo utópico, o sindicalismo ou a doutrina social católica, ata o desenvolvemento económico rexional descentralizado de vocación tecnocrática e moderna, ata mesmo todo o discurso ambiguo do Desenvolvemento Comunitario que emparentado coa Socioloxía da comunidade anglosaxona mostrou unha dobre face oscilante entre as prácticas paternalistas da Alianza para o Progreso con marca USA e a recondución reconceptualizadora que a sinxela e admirable figura de Pablo Freire soubo inspirar.

Se desde o Traballo social se puido e quiso ir abrindo portas ao Desenvolvemento social das comunidades en base e potencia-la participación daqueles cara a quen se traballa, cómpre dicir que tamén desde a realidade concreta dos ámbitos locais, que percibían con maior ou menor claridade o seu protagonismo, teñen agromado este xénero de iniciativas.

Quizáis aquí teñamos que nos referir pola súa particular incidencia ó caso de dous personaxes, ambos con preocupacións arraizadas no humanismo social. Referímonos a José María Arizmendiarieta, promotor da experiencia cooperativa de Mondragón e ao sociólogo bretón Paul Houée (1) que en base á súa experiencia na comarca de Le Mené ten sido o máis recoñecido introductor en Francia dun modelo de Desenvolvemento Local (de abaixo-arriba) que se desexaba partise do impulso da base social.

(1) Houée, Paul. *Quel avenir pour les ruraux*, Ed. Ouvrières, Paris, 1974.

Cómpre dicir que esas fontes, liñas teóricas e prácticas inspiradoras do D.L. viven hoxe, tanto no caso europeo coma no do Estado Español (2). Unha intensa eferescencia que está a alumar unha múltiple diversidade de experiencias, de entre as cales e pola súa xenuina orixe institucional, apoiada desde un pequeno municipio, ten acadado un recoñecemento xeral é a que se puxo en marcha no concello sevillano de Lebrija e que experimentou con fondura e profesionalidade nas virtualidades e potencias acadables ao interrelacionar o desenvolvemento social e o económico local.

O D.L. que se ve hoxe apadriñado polas institucións europeas (programas I.L.E. e LEDA) está a acadar eco entre axentes diversos que acoden a el coma a un territorio aberto no que proxectarse cara a novas posibilidades alternativas. Partindo da inspiración das teses de Schumacher (3), o colectivo inglés da Intermediated Technology Development Group ten traballado ó longo dos últimos anos en direccións que tentan basearse na relativa factibilidade das intervencións socio-económicas xeradas desde o local. Noutra dirección vellos movementos sindicais cooperativos coma os da Emilia Romagna en Italia están hoxe a producir modelos anovadores neste senso. Mesmo cidades coma Grenoble ou Barcelona (4) teñen asumido con intensidade o interese desta liña de traballo. O Canadá que vivira nos anos sesenta e setenta a súa “Revolución Tranquila” de tipo socio-cultural ten asemada atendido ó chamado desta liña de traballo e experimentación (5).

De cara ao D.L. de dominante social teñen sido polarizados unha serie de ámbitos afíns que coma a Intervención socio-cultural ou a Acción socio-educativa atoparon no suxeito local un espacio de concreción e contraste productivo para as súas análises e prantexamentos.

O eido da Acción socio-cultural desde as súas orixes ten estado a oscilar entre unha concepción da súa práctica dirixida á promoción social e cultural dos cidadáns (Genevieve Poujol) e outra máis interesada polo desenvolvemento social da comunidade (Lucien Trichaud). Se ben estes dous enfoques viviron nos últimos anos unha particular pugna, a visión globalizadora e resocializadora do cultural non ten sido aboada e vive hoxe xeitos peculiares de se manifestar na produción de estratexias globalizadas (Michel Bassand). No caso español, Avelino Hernández promotor do proxecto Culturalcampo, e ó traveso dunha práctica que mestura socioloxía e pedagogía exerce hoxe entre nós neste tipo de profecías prefiguradoras.

(2) En Francia téñense preocupado e ocupado por este ámbito diferentes autores, entre eles, e amáis do citado Paul Houée, homes coma Gaspar Gontcharof (en torno ao colectivo ADELS), Pierre Coulmin, o corso François de Casabianca. En España este tema ten interesado a Antonio Vázquez Barquero, Germán Valcárcel Resalt, Miren Etxezarreta, etc.

(3) SCHUMACHER E.F. *Lo pequeño es hermoso*, Ed. H. Blume; Madrid 1979.

(4) A experiencia coordinada de intervención social promovida polo concello de Barcelona en Nou Barris (Las Roquetes), así como a creación de ponencia de Desenvolvemento local, resultan craramente paradigmáticas hoxe deste tipo de iniciativas.

(5) RIAC (Revue Internationale d'Action Comunitaire) n.º 22, Montreal.

A Acción socio-educativa tense desenvolto no contexto recente da nosa cultura occidental cun particular pulo na medida precisamente en que o tradicional modelo escolarizador baseado en equipamentos pechados se mostrou feble e produtor de fracasos. Desde a War on Poverty kennediana que nos anos sesenta tentou nos USA dar unha resposta ós problemas sociais en base a un sobreesforzo no formativo e no cultural que tivo continuidade máis tarde en Inglaterra coas EPA (Educational Priority Areas), así como en Francia zoas ZEP (Zones d'éducation Prioritaire), abriuse paso a unha eclosión redefinidora do papel da escola que atopou en Italia algún dos seus fitos desencadeantes máis orixinais: Bolonia, Turín, Nápoles (Programa "MOTER"), —hoxe en moitos aspectos extendidos por toda Europa— e que se dirixían a converte-lo educativo a cultural, actuando sobre do seu entorno, en chave estratéxica para produci-lo desenvolvemento social da comunidade. No alén deste feixe de fontes inspiradoras do desenvolvemento local da comunidade, unha nova coxuntura, xerminada ó longo dos últimos anos foi tomando corpo na forma dun repregue sobre do local. O microsolidario (6) tendeu a ocupar un espacio que fora evacuado polo forte declive das formulacións utópicos macrosociais. Un novo terreo, o do local, que emerxía con forza á marxe do control dos axentes políticos tradicionais e que permite ó posibilitar enfoques anovadores, descubri-las virtualidades caracterizadoras das novas problemáticas sociais.

Este fenómeno vai tamén servir para levantar acta dun cambio de escenario nas problemáticas sociais. A fábrica, vello lugar do conflito e da tensión social vai de cada vez máis converterse en territorio selectivo, mentres os barrios, as comunidades locais, rexurden coma ámbitos nos que se manifesta a cuestión social. Coma espazos da crise e do risco da marxinalización social.

Deste xeito vaise ir configurando no contexto occidental un modelo de sociedade de tipo dual na cal a crise do estado do benestar vai actuar coma bloqueo e simultaneamente coma estímulo a unha necesaria revisión das dinámicas e políticas sociais que ata aquí se viñan aplicando (7).

As virtualidades da experimentación social no contexto dunha sociedade bloqueada é algo que ten sido recoñecido e defendido por autores diversos que desde Rosenvallon, até Crozier, Touraine ou Coulmin (8) apostaron por unha liña con proximidade á cal a Comunidade Europea, e en particular a través do programa LEDA, deu seguemento, apoiando e estimulando, a diversos tipos de proxectos experimentais con carácter piloto en base ás potencialidades do D.L.

(6) BAREL, Y. *La société du vide*, Ed. du Seuil, Paris, 1985; MAFFESOLI, M. *Le temps des tribus*, Ed. Meridiens, Paris 1987.

(7) OFFE, Claus. *Contradicciones en el Estado del Bienestar*, Alianza, Madrid, 1990; COTARELO, R. *Del Estado del bienestar al Estado del malestar*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid 1990.

(8) CROZIER, M. *L'acteur et le système*, Ed. du Seuil, Paris 1977; TOURAINE, A. *Le retour de L'acteur*, Paris 1984; COULMIN, Pierre *Le développement local* Ed. du Syrox, Paris 1986.

En torno a este novo fluxo xurden experiencias en ocasións promovidas desde institucións, e en moitos outros casos disfrutando dun incontestable soporte no seo da mesma sociedade civil.

Desde as diversas teorizacións do D.L. tense sempre posto de manifesto (Vázquez Barquero, José Arocena, Pierre Coulmin, Paul Houée...) a cardinal importancia que para a emerxencia, potenciación e mantemento do D.L. presenta a existencia de fluxos identitarios vivos na comunidade. O suxeito local semella consolidarse en tanto en canto a súa identidade socio-cultural acada un grao alto de definición.

Nos intersticios do local a cultura popular nas súas diversas manifestacións (9) vai actuar coma o ligamento que vencelle esas socialidades locais.

O tema da cultura popular, ten estado sometido ó longo dos últimos anos a unha matizada polémica que ten oscilado entre a súa pura e simple asunción coma realidade xenúina, escindida e en certo modo exótica, ata a súa completa disolución nas tebras omnicomprensivas da Tese da Ideoloxía Dominante, que quizáis por pura e simple inercia veuse abusivamente sobredimensionada.

Desde un certo marxismo agachado nos mecanicismos da Ideoloxía dominante tendeu a establecer unha ambigua e paternalista relación coa cultura popular no seo da cal se remarcaban dun xeito prioritario as súas feblezas coma forma dominada e alleada. Nesta liña a Teoría Crítica da Escola de Francoforte supuso un exemplo paradigmático da devandita posición. Adorno, Horkheimer e Marcuse actuaron coma faros privilexiados desta posición. Unha cultura popular confundida e desactivada pola industria cultural e a cultura de masas (10) que simplemente poñería de manifesto a consumación no ámbito da cultura e a ideoloxía do dominio político dunha clase sobre a outra. Unha arte e cultura que como quería Marcuse só podería salvarse na medida en que se configurase coma a inimiga dun pobo atuído e alleado por unha cultura dominada. As reaccións a esta formulación teñen sido diversas, e teñen oscilado dende o aporte gramsciano (11) e o seu fincapé no concepto de hexemonía que posibilitaba reduci-lo peso, en aparencia inexorable, da dominación, ata posicionamentos coma o do ensaísta social inglés Richard Hoggart (12) que a fins dos anos cincuenta enfrenteouse armando de fonda lucidez cun tema que ata alí estivera practicamente bloqueado, atopando novas virtualidades e potencias resistencias nos fluxos produtores da cultura popular.

(9) WILLMOTT, P. *The evolution of a community*, Routledge, Londres, 1963; VERRERET, M. *La cultura ouvrière*, Ed. ACL, Saint Sebastien, 1988; GROOTAERS, P. *Culture mosaïque*, Ed. Chronique Sociale, Bruxelas 1984; FISKE, J.M. *Understanding Popular Culture*, Ed. Unwin, 1989; BENNET, T. *Popular culture and social relations*, Open University Press, Oxford 1986; BOZON, M. *Vie quotidienne et rapports sociaux dans une petite ville de provinces*, Ed. PUL, Lyon 1984; BOURDIEU, P. *La distinction*, Ed. du Minuit, Paris 1979.

(10) ADORNO, T.W. e HORKHEIMER *Dialéctica del Iluminismo*, Ed. Sur, Buenos Aires 1971; MARCUSE, H.M. *La dimensión estética*, Ed. Materiales, Barcelona, 1978.

(11) GRAMSCI, A.M. *Cultura y literatura*, Ed. de Bolsillo, Barcelona 1977.

(12) HOGGART, R. *The Uses of the Literacy*, Chatto and Windus, Londres 1957.

Dende aquí, e ata o recente retorno a Gramsci, promovido polos continuadores de Hoggart no Institut for Contemporary Cultural Studies, vai todo un fio que compartido por autores coma Raymondo Williams, Swingewood, Stuart Hall, Tony Bennet, entre os ingleses, e George Snyders, Genevieve Poujol, ou Michel de Certau, entre os franceses; así coma Jesús Martín Barbero e Armand Mattelart, entre os latinoamericanos, teñen chamado a atención sobre das dinámicas sociais ubicadas máis alá das teses reproductoras (13), afincadas na Ideoloxía de dominación, tendendo a resaltar coma no cunco da cultura popular acochan asemade fluxos mantedores da memoria (14) e produtores de resistencia e identidade.

Polo tanto e nun tempo coma o noso no que as formulacións ideolóxicas, de longo alcance teñen en moitos casos amosado o seu desgaste e a súa proclividade a xerar efectos perversos e subproductos (15) imponse quizáis un repregue retroalimentador que sabendo esculcar no bo que agroma mesturado co malo (16) permita separar o gran de palla. Neste senso poida que as potencialidades a miúdo esquencidas ou obviadas da cultura popular poidan constituir un dos fermentos privilexiados que aboen o territorio local e as súas capacidades para o desenvolvemento.

Habida conta do dito ata aquí, existe a posibilidade de establecemos dúas constatacións: por unha banda, o discurso dos expertos sobre do D.L. incide decote na trascendencia cardinal que representa para o meu despegue e sostemento a existencia no local de fluxos identitarios de sólido baseamento socio-cultural. E por outra banda que se a memoria e a resistencia cultural da comunidade sedimenta decote en forma de identidade é moi probable que neste senso o social, o cultural e o comunitario poidan atopar aquí unha vía globalizada en base á cal produci-los procesos de desenvolvemento social das nosas comunidades.

SUMMARY A report of the experiences and formulations of local development, and the role of education, the local and popular culture, the processes of aculturation/integration into de dominant culture and moreover the resistance/preservation of the identity of symbolic content of the popular cultures is discussed. Perhaps the potentials of popular culture can encourage development.

(13) BORDIEU, P. op. cit. 1979.

(14) JEUDI, H.P. *Memoires du social*, Ed. PUF, Paris 1986.

(15) WATZLAWICK, P. et alii *La realidad inventada*, Gedisa, Madrid 1989.

(16) WILLIS, P. "Juventus a medio camino de la utopía juvenil" pp. 133-143 en Enguita, M.F. *Marxismo y sociología de la Educación*, Ed. AKAL; Madrid 1986.

